

УДК 655.41+087.5

СУЧАСНЕ ДИТЯЧЕ КНИГОВИДАННЯ: „ХВОРОБИ” РОСТУ

Огар Е.І.

Українська академія друкарства, м. Львів

Охарактеризовано основні тенденції та чинники формування національного репертуару дитячої книги. Увагу зацентровано на функціонально-комунікативних характеристиках сучасної української книги для дітей, її суголосності зі світом сучасного дитинства.

Ключові слова: дитяче книговидання, книжкова культура, розвиток

На серйозні соціально-політичні, економічні, ідеологічні трансформації в житті українського суспільства, що сталися наприкінці минулого століття, дитяче книговидання, як і всі інші чинники культурного поступу народу, відреагувало доволі болісно. На початку 1990-х воно пережило майже повний занепад, у середині 1990-х – намагалось „протриматися”, постійно репродукуючи старі класичні, перевірені часом літературні тексти та ілюстрації – як чужі, так і свої.

Постановка проблеми. Наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років спроби робити оригінальну дитячу книгу стають помітнішими та поки що недостатніми, аби кардинально змінити стан речей. І хоч розвиток дитячої літератури – це, як відомо, доволі інерційний процес (діти читають сьогодні майже те саме, що їхні однолітки на початку ХХ ст.), однак без відповідної динаміки, без сутнісних змін дитяча книга втрачатиме свого читача. На тлі проблеми „нечитання” серед сучасних дітей це матиме стратегічні наслідки для розвитку усього суспільства, для успішного відтворення його культурного та інтелектуального потенціалу.

Для оптимізації та прискорення пошуків українською дитячою книгою своєї ідентичності, свого нового „обличчя”, тобто для розв’язання проблеми на практичному рівні, вона потребує осмислення на рівні теоретичному. Спираючись на дані національної бібліографії [4; 5], на результати самостійного моніторингу вітчизняного ринку дитячої літератури від початку 1900-х років [6] та аналізу конкретних видавничих проєктів, що вийшли протягом цього часу, ми поставили собі за мету охарактеризувати основні тенденції розвитку сучасного дитячого книговидання в Україні, визначити проблеми, що гальмують цей розвиток, і шляхи можливого їх подолання.

Акт уальніст ь. Доцільність висвітлення проблеми зумовлюється практичною відсутністю обговорення її у вітчизняній науці. При дослідженні можемо спиратися лише на поодинокі матеріали, розпорошені по сторінках фахової періодики¹.

Вихідною в наших міркуваннях є теза про перспективність вивчення сучасної дитячої книжкової культури крізь призму її взаємин зі світом дитинства. Такий підхід дозволяє, з одного боку, розширяти уявлення про цей світ – світ, складений з цілої гами глибоко інтимних, специфічно і особистісно забарвлених духовних переживань, які виникають при найрізноманітніших контактах дитини з довкіллям, а з другого – виявляти місце книги в житті дитини, її здатність впливати на формування дитячої субкультури.

Оскільки дитяча книжка, як невід’ємна складова світу дитинства, породжується його „енергією, його духовною та емоційною силою, в його полі виникає і завдяки йому живе” [1, с. 48], від неї слід очікувати особливої чутливості, особливої реакції на всі зміни, що у цьому світі відбуваються, – тут і тепер, у реальному часопросторі, за цілком реальних історичних, соціально-політичних і культурних обставин, під впливом контактів із світом дорослих.

Ця реакція може бути кардинальною і полягати в зміні самої парадигми образу (міфу) дитинства, який в дитячій книзі розгортається, а може мати локальний характер і виявлятися, скажімо, в змінах інтерпретаційних прийомів презентації так званих „кліше” дитинства або в оновленні естетики ілюстрування та графічного втілення дитячої книги.

Розвиток національної дитячої книги на зламі століть назвати можна важкою, радше він нагадує тупцювання на місці. Доводиться констатувати, що перехідний період, або період пошуків, дещо затягнувся. І причини – в економічних негараздах та правовому хаосі, диктаті і комерційної вигоди на шкоду соціальній значущості, малочисельності авторського корпусу. Проблема полягає у тому, що серед видавців і досі немає чіткого уявлення про те, що слід розуміти під поняттям „нова українська книга для дітей».

Вивчаючи поточний та ретроспективний масиви дитячої книги, виданої в Україні за останні п’ятнадцять років, можемо стверджувати, що вона все ще інерційно зберігає риси радянської дитячої літератури з її міфологемами. Саме така продукція разом із продюкованими в Росії дитячими книжками посідає сьогодні значну частку ринку (з усіма наслідками, які звідси випливають).

У репертуарі української дитячої книги переважають видання творів, написаних давно. Найпоширенішим аргументом на користь таких видавничих проєктів, скажімо, як видання справді талановитих дитячих письменників минулого, вважають їх “всенародну” популярність, забуваючи, що йдеться насправді про популярність серед дорослих, які в роки свого дитинства “споживали” цю “духовну їжу”.

¹Наприклад, „Книжник-ревію” (2004.–№ 4) було присвячено проблемам дитячого книговидання в Україні.

Безперечно, визнана класикою українська і світова література для дітей має високий духовно-психологічний розвивальний потенціал, адже в той чи інший спосіб навчає дитину засадничим моральним нормам людського буття. В її текстах акумулювався багаторічний досвід щодо найефективніших психолого-педагогічних прийомів допомоги дитині з боку вихователя-дорослого, «прочитуються» своєрідні програми пізнання дитини своєї сутності відповідно до тих чи інших вікових завдань [7].

Однак прийоми і форми розкриття типових для дитячих творів проблем, відтворення тих чи інших моральних та соціальних конфліктів, використовувана система персонажів, образотворчий ряд, певні настанови щодо дитячого сприйняття не можуть бути вічними, а головне – однаково ефективними у “всі часи”. Адже сучасний світ надзвичайно стрімко змінюється, об’єктивно змінюючи світ дитинства. І сучасна дитяча книга, аби бути комунікативно ефективною, повинна на це реагувати. Постійна видавнича “експлуатація” давно створених творів для дітей, вигідна видавцям, адже перевидання без змін чи із незначними змінами не вимагає від них великих матеріальних і людських ресурсів.

У щорічному випуску української літератури для дітей лідирують перевидання казок – фольклорних та авторських, українських та світових. Світ казкової літератури надзвичайно багатий і різноманітний. “Кожна казка, і авторська також – це своєрідний живий організм, який містить у собі широкий спектр пізнавальних, етичних і естетичних елементів, здатних випромінювати певні імпульси різної потужності, призначені читачам різного віку” [3, с. 13]. Проте, якщо традиційні дитячі смаки, що полягають в особливій прихильності до жанрів фантастики і пригод, інерційно задовольняються переважно казками, це суттєво звужує арсенал засобів літературно-естетичного впливу на юних читачів.

Комунікативна ефективність сучасної української дитячої книги значною мірою визначається мовою її видань – оригінальних чи перекладених текстів. Завдяки п-ий раз перевиданим творам „канонізованих” програмних авторів, українському казковому фольклору та світовому фольклору (перекладеному, знову ж таки, здебільшого не сьогодні і навіть не вчора), за кількістю назв україномовна книга начебто щороку переважає над російськомовною. Та при уважному вивченні стає зрозумілим, що перевага ця доволі ілюзорна. Російськомовна книга, випущена в Україні та за її межами, у репертуарному та жанровому плані є цікавішою і знову ж таки сучаснішою, тому й вабить сучасних дітей. До того ж, її середні накладки значно вищі, а ціна, надто завезених видань, всупереч економічній логіці, помітно нижча.

Новітня оригінальна україномовна дитяча література – явище поки що таке ж рідкісне, як й новітні високопрофесійні переклади українською (без участі мови-посередника) кращої світової дитячої літератури, до того ж, адаптовані до потреб юного читача (з відповідним науково-допоміжним апаратом).

На відміну від художньої, українська пізнавальна книга для дітей виглядає, на перший погляд, сучасніше. Досить сказати, що деякі її види, такі, скажімо, як

розмаїта ужитково-розвивальна, ігрова, довідкова література, донедавна були представлені на українському книжковому ринку взагалі доволі скромно.

Здавалося б, справжньою знахідкою для дітей від 5 років та їхніх батьків можна вважати гарні великоформатні ліцензовані енциклопедичні видання, на яких виросли вже кілька поколінь європейських та американських дітей. Не вдаючись в аналітичні роздуми щодо відмінностей в педагогічних і освітянських підходах, зазначимо, що чужі за походженням, джерельною базою, структурою пізнавальні книжки, що виникли на англomовному ґрунті, лише тоді по-справжньому „запрацюють” з українським читачем, коли при перекладі зазнають серйозної адаптації. Більше користі, або комунікативної ефективності, звичайно, від аналогічних видань, створених на українському матеріалі, з урахуванням інформаційних потреб та особливостей сприйняття української дитини.

Таким чином, визнати дитячу українську книгу перехідної доби справді сучасною, а ще й питомо українською – не за формальними, а й сутнісними ознаками, вочевидь, поки що важко. Адже, з одного боку, маємо перевидання, що є наслідком усталеної практики продукування літературного матеріалу, не синхронізованого із сучасністю з усіма її проявами, а з другого боку, видання, які із гідною подиву сталістю відтворюють такі собі застигли стереотипи абстрактного дитинства, а тому також слабко включені в актуальні часові і просторові рамки.

У підсумок зазначимо: в основі творення тексту всіх різновидів дитячої книги – художньої, навчальної, пізнавальної, ужитково-розвивальної, видань, адресованих малюкам, школярам-початківцям чи підліткам, повинен лежати критерій сучасності. Тому вивчення чинників, що роблять дитячу книгу справді „сучасною”, а тому комунікативно ефективною, вважаємо важливою проблемою як теоретичного, так і практичного характеру.

Список літератури

1. Акимова А. Мировая детская литература и субкультура детства // Детское чтение: феномен и традиция в конце XX столетия. – Санкт-Петербург, 1999. – С. 46-49.
2. Борисенко К. Класика в школі: не без привидів... // Книжковий клуб плюс. – 2004. – №11. – С. 14-15.
3. Гримич В. Спогад людства про власне дитинство: Передмова // Казки зарубіжних письменників. – К., 1997.
4. Літопис книг: Інформаційний бюлетень Книжкової палати України. – К., 1990-2007.
5. Нові видання України: Інформаційний бюлетень Книжкової палати України. – К., 2000-2007.
6. Огар Е.І. Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки – Львів: Аз-Арт, 2002. – 160 с.; Формування репертуару сучасної дитячої книги: теоретичні засади і вітчизняна практика Вісник ДНУ. Серія “Літературознавство та журналістика”. Дніпропетровськ, 2003. № 6. – С. 283-288; Українське дитяче книговидання: старі проблеми у нових вимірах // Дитина і світ: проблеми культурного діалогу. – К: Вид.центр КНЛУ, 2005. – Сер. „Літературознавчі студії”. – Вип.2. – С. 91-101 та ін.
7. Осорина М.О некоторых традиционных формах коммуникативного поведения детей // Этнические стереотипы поведения. – Ленинград, 1985.
8. Осорина М. Секретный мир детей в пространстве взрослых. – Санкт-Петербург, 2004.

Огар Э.И. Современное детское книгоиздание: «болезнь» роста

Дана характеристика основным тенденциям и факторам формирования национального репертуара детской книги. Внимание сосредоточено на функционально-коммуникативных характеристиках современной украинской книги для детей, на том, насколько она созвучна миру современного ребенка.

Ключевые слова: детское книгоиздание, книжная культура, развитие

Ogar E.I. The modern children's edition of books: "illness" of growth

The basic features of the modern Ukrainian children's book of the turn-of-the-century are described under communicative and functional point of view. The main attention concentrates on it's possibility to reflect of the world of child of new century and millennium.

Key words: children's book publishing, book culture, development

Пост упила до редакції 14.08.2008 р.